

a fel nem robbant lőszeres még hónapokkal később is követeltek áldozatokat a polgári lakosság soraiból. A dokumentumok némelyikében megcsillan az újrakezdés iránti remény és az a nagymérvű összefogás, amely a háború poklát megjárt emberek életigenlésének elidegeníthetetlen tartozéka. Fontos megjegyezni, hogy a szerzők kiemelten ügyeltek arra, hogy egyenlő arányban közöljenek forrásokat a németek és a szovjetek által a polgári lakosság, illetve a hadifoglyok kárára elkövetett bűnökről.

A szerzők jól megválasztott dokumentumok segítségével több szemszögből mutatják be a megyét ért háborús pusztítást. A kötet strukturált és átfogó képet, egyfajta történelmi pillanatfelvételt ad a rombolás mértékéről és az újjáépítés menetéről, és hozzájárul egy kisebb közigazgatási terület háborús történetének feldolgozásához.

Somogyi László

FOLYTONOS FEGYVERROPOGÁS KÖZEPETTE

Források a veszprémi egyházmegye második világháborús veszteségeiről I.
(A veszprémi egyházmegye múltjából 27.)

Szerk. Varga Tibor László

Veszprémi Érseki és Főkapitányi Levéltár, Veszprém 2015. 634 oldal

1945 nemcsak amiatt volt sorsfordító év, mert befejeződött a háború, hanem azért is, mert az addigi jövőalternatívák közül a korábban csak elvi lehetőségként számon tartott kommunizmus egyszerre reális valósággá sejtett fel. Az erre a szűk időszakra fókuszáló történelmi narratívák közül mindeddig az volt meghatározó, amelyik a fordulat évét megelőző két évre a demokratikus kibontakozás bizonytalan, de valós lehetőségként tekintett. Korábban is tudható volt azonban – sőt ha Márai naplójára gondolunk, a kortársak is észlelhették –, hogy az 1945. évi fordulat a szovjetizálás kezdetét jelentette. Elég csak felidézni a nemzeti bizottságok paritásos összetételéből következő, a kommunista szempontok érvényesüléséhez vezető problémákat, mint például a földosztás anomáliáit, melynek következményeként nemcsak a nagybirtok, hanem az 57 hektár feletti polgári földvagyon is megszűnt, elvágvá már 1945 tavaszán az erre épülő középosztályosodási stratégiákat.

Varga Tibor László gyűjteményes kötete jelentős vállalkozás, amely ebbe a kortársak számára is nehezen átlátható miliőbe enged betekintést. A könyv a veszprémi egyházmegye 1945. évi kárjelentéseit gyűjti egybe, lényegében a teljes vonatkozó forráskorpusz közreadásával. (A cím ugyanakkor folytatást is sugall, melyben az egyházmegye településeit ért emberi veszteségeket adja majd közre a levéltár.) Nem előzmény nélküli a téma iránti érdeklődés, hiszen az elmúlt évtizedben a győri, a székesfehérvári és a szatmári római katolikus egyházmegyék vonatkozásában is úttörő vállalkozások láttak napvilágot (Inter arma 1944–1945.

Fegyverek közt. Válogatás a második világháború egyházmegyei történetének forrásaiból. Székesfehérvár 2004.; „...félelemmel és aggodalommal...” Plébániák jelentései a háborús károkról a Győri egyházmegyéből. Győr 2005.; „A múltat be kell vallani...” Háborús dokumentumok 1944–45. Szatmár egyházmegye papjainak visszaemlékezései a második világháború helyi eseményeire és más háborús dokumentumok. Szatmárnémeti 2006.), a körületekintő szerkesztést látva azonban jelen munka lesz a viszonyítási alap a forráskiadás számára.

A kötet több idevágó forrástípus anyagait tartalmazza, amelyek összesen nyolc fejezetben kaptak helyet. A nyitó fejezet a háború alatti püspöki körleveleket, köriratokat teszi közzé. Ezt követi a könyv legterjedelmesebb része, ahol jó háromszáz oldalon a plébánosok kérdőív alapú formalizált, illetve narratív beszámolóit olvashatók, amelyeket esperesi, püspöki biztosi, továbbá az érseki levéltárban fellelhető civil beszámolók egészítenek ki. A harmadik fejezet a püspökség és a székeskáptalan jószágainak és ingatlanainak – elsősorban gazdasági jellegű – kárait tekinti át, majd egy vegyes tematikájú következő fejezetben immár egyházmegyei kitekintésben kerül sor egy hasonló szemlére. Az ötödik fejezetben a helyreállítási beszámolókkal ismerkedhetünk meg, majd – az eddigi kronologikus rendet megtörve – a hatodik fejezetben a németek okozta károkról referáló jelentések szerepelnek. A kötet végén két rövidebb fejezet a veszprémi székeskáptalan háborús káiról tudósít, végül a háború későbbi körlevelekben visszaköszönő utóéletének bemutatása zárja a könyvet. Az eddigiekből látható, hogy a szerkesztő a szóba jöhető források lehető legteljesebb közreadására törekedett. A kötet kézikönyvként történő használatát nagyban megkönnyítik a funkcionális lábjegyzetek, valamint a részletes mutatók, utóbbi a személy- és helynévmutatón túl rövidítések jegyzékét, szómagyarázatokat és életrajzi adattárat is tartalmaz.

A sokféle fennmaradt forrás a rendkívüli időközön túl egy megkerülhetetlen jelentőségű személynek, Mindszenty József püspök aktivitásának is köszönhető. A kötet számos hullámban kelt körlevelek, köriratok, kérdőívek, levelek, felszólítások, számvevői és püspöki összegzők anyaga, melyek több szempontból is kivételes források. Egyrészt hű lenyomatai Mindszenty felelős egyházkormányzói működésének: a püspök látta, hogy egyházmegyéje sem kerülheti el a háború pusztításait, ezért 1944 augusztusában latin nyelvű köriratban kötelezte plébánosait, hogy maradjanak a hívekkel, a jogbiztosító iratokat pedig rejtsek el. Mindszenty szabadulását és a front átvonulását követően ugyanilyen realitáserzéssel kezdte meg a károk felmérését és egyházmegyéje újjáépítését. Ismert, hogy a főpap a nyilasok fogságából csak meglehetősen későn, 1945. április 20-án érkezett vissza Veszprémbe. A Sopronból hazafele tartó út során szerzett benyomásai, az időközben megindult „földreform” azonnali tájékozódásra ösztönözték a püspököt. Az utóbbi kapcsán keletkezett iratanyag az egyházmegye mint intézményi struktúra válságos időben megmutatkozó teherbíró képességére is rávilágít. Nem kétséges, hogy a front nyomában járó pusztulás jobban szétzilálta az állam intézményrendszerét, mint az ideológiai csapásirányokkal szemben meglehetősen védettséget mutató, s egyértelmű hierarchiát követő katolikus egyházat. Az egyház saját bürokratikus rendszere ráadásul régebbi hagyományú írásbeliségen nyugodott, amelyben a plébánosi feladatok nem korlátozódtak a szűken vett lelkipásztori teendőkre, hanem szorosan odatartozott a közösség ügyeinek adminisztrációja is. Mindszenty körleveleit és kérdőíveit tekinthetjük annak lenyomataként is, hogy akut válsághelyzetben az egyházi adminisztrációs gépezet milyen gyorsan és milyen hatékonysággal lehetett

beindítani és adatszolgáltatásra bírni. A korábbi kommunikációs infrastruktúra szinte teljes pusztulása után az újrakezdéshez már az is fontos információnak számított, hogy a plébános szolgálati helyén túlélte-e a háborút. De a háborúhoz hasonló kihívást jelentett a „földreform” is, amelynek következtében gyakran még a plébániák szintjén is máról holnapra eltűnt az intézmények fenntartási alapjául szolgáló – amúgy csekély – ingatlanvagyon, s kiüresedtek a kegyúri funkciók.

Tekintve, hogy az egykori veszprémi egyházmegye a Bakony északi településeitől egészen a Drávaig terjedő részt átfogta, az azonos szempontok szerint elkészített, községsoros rendben, illetve esperesi kerületenként közölt beszámolók lehetővé teszik az összehasonlítást, és hű képet adnak a Dunántúl egészére vonatkozóan is. Nem kétséges, hogy a könyvet szerkesztő Varga Tibor László által elvégzett munka a továbbiakban nemcsak a szűken vett háborús problematikával foglalkozók számára megkerülhetetlen, hanem egyike lesz a veszprémi egyházmegye tervbe vett monográfiájának elkészítése során a legtöbbet forgatott forráskiadványoknak.

Horváth Gergely Krisztián

Tomka Béla

SZOCIÁLPOLITIKA

Fejlődés, formák, összehasonlítások

Osiris, Bp. 2015. 250 oldal

Az összehasonlító történeti munkák megalkotása elméleti, módszertani, és fogalmi szempontból nagyobb kihívást jelent, mint a hagyományos történeti feldolgozásoké, hiszen például két vagy több történeti kontextus alapos ismeretét és kezelésének képességét igényli. Ez azonban mindaddig elméleti és módszertani kíváncsálgatás marad, amíg nem igazolható sikeres munkákkal. Tomka Béla legújabb kötete hathatós érvet szolgáltat e diszciplína történettudományon belüli legitimitása mellett, s maradéktalanul megfelel a legmagasabb szintű összehasonlító történetírással szemben támasztható feltételeknek. A jóléti államok történeti összehasonlítását ugyanis sikeresen ötvözi más társadalomtudományok elméleti és módszertani szempontjaival, mely meggyőző módszertant és narratívát eredményez.

A 20–21. századi szociálpolitikát tárgyaló kötet széleskörű hazai és nemzetközi kutatómunkán alapul. Jóllehet a szerző jóléti államokról szóló írásainak sorában ez már a sokadik, számos ponton a korábbi következtetéseket ismétlő műve, mégis lényeges, új megállapításokat is tartalmazó könyvet tart kezében az olvasó. Nem csupán a jóléti államokat az elmúlt évtizedekben ért erőteljes kritikák, nyílt támadások és az ezek nyomán kialakult viták ihlették ugyanis a téma újragondolását. Európa szociális rendszereinek összehasonlító vizsgálata iránytűt is ad e vitákban való navigáláshoz, ami különösen szükséges, ha a magyarországi jóléti állam történeti